

Рахимбаев Э.Н., Мирзаева А.К.

**КЕН КАЛДЫКТАРЫН САКТООЧУ ЖАЙЛАРДЫН КООПСУЗДУГУН КАМСЫЗ
КЫЛУУ БОЮНЧА КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭЛ АРАЛЫК
КЫЗМАТТАШТЫГЫ**

Рахимбаев Э.Н., Мирзаева А.К.

**МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ПО
ОБЕСПЕЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ ХВОСТОХРАНИЛИЩ**

E.N. Rakimbaev, A.K. Mirzaeva

**INTERNATIONAL COOPERATION OF THE KYRGYZ REPUBLIC ON THE SAFETY
OF TAILINGS**

УДК: 349.6(0758)

Жумуштун негизги максаты - кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча Кыргызстан катышуучусу болгон эл аралык укуктук актылардын тутумун талдоо, алардын укуктук табиятын, улуттук мыйзам актыларын ишке ашыруу.

Изилдөө жалпы жана жеке укуктук таанымдын усулдары, талдоо, синтездөө, индукция жана дедукция усулдары аркылуу жүргүзүлгөн.

Негизги сөздөр: *эл аралык укук, адам укуктары, эл аралык келишим, келишим, ратификация, конвенция, протокол.*

Основная цель работы - проанализировать международно-правовые акты, участником которого является Кыргызстан. Правовая природа и его реализация в национальном законодательстве.

Исследование проведено на основе общенаучных и частно научных методов познания, анализа и синтеза, индукции и дедукции.

Ключевые слова: *международное право, права человека, международное соглашение, договор, ратификация, конвенция, протокол.*

The main aim of this work is to analyze the international legal instruments to which Kyrgyzstan. The legal nature and its implementation in national legislation.

The study was conducted on the basis of General scientific and private scientific methods of cognition, analysis and synthesis, induction and deduction.

Key words: *international law, human rights, international agreement, Treaty, ratification, Convention, Protocol.*

Эл аралык укуктук актылар Кыргызстандын айлана чөйрөнү коргоодо, адамзаттын туруктуу өнүгүүсүндө, ошондой эле кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун натыйжалуулугуна көмөктөшөт.

Кыргыз Республикасынын кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча экологиялык саясатынын приоритетүү багыты болуп эл аралык кызматташуу чөйрөсүндө Кыргызстандын эл аралык конвенцияларга, макулдашууларга, кошулуусу саналат.

Г.А. Мисник жана Е.П. Моторин белгилегендей айлана чөйрөнү коргоо боюнча эл аралык

кызматташтык эки түрдөгү принциптерге негизделет:

- эл аралык укуктун жалпы принциптери;
- тармактык маанидеги принциптер.

Эл аралык укуктун жалпы принциптери бул: Мамлекеттердин Суверендүү тендүүлүгү; территориялык бүтүндүк; мамлекеттин ички иштерине кийлигишпөө; талаш тартыштарды тынчтык жолу менен чечүү; өз ара пайда [1.с.341].

Г.А. Мисник жана Е.П. Моторин айлана чөйрөнү коргоо боюнча эл аралык кызматташуунун өнүгүүсүндө негизги эки этапты бөлүп карашат: Стокгольмга чейинки мезгил (1972-ж чейин); Стокгольмдан кийинки мезгил (1972-ж кийин).

1972-жылга чейин айлана чөйрөнү коргоо боюнча эл аралык кызматташуу БУУнун резолюциясынын негизинде жөнгө салынып келинген деп жазышат Г.А.Мисник жана Е.П.Моторин.

Кыргыз Республикасы тарабынан бир катар эл аралык актыларды ратификациялаган аларга:

1. Трансаямактык коркунучтуу калдыктарды ташуу жана жок кылуу боюнча көзөмөл жөнүндө **Базель** конвенциясына (КР ЖК ЭӨП 30 ноябрь 1995-жылы. № П-225-1 ра.

2. Эл аралык соодада уулуу химиялык заттарды жана пестициддерге карата алдын ала негиздүү макулдашуу процедурасы жөнүндө **Роттердам Конвенциясы** (КР ЖК тарабынан 15-январь 2000-ж. №15 ратификацияланган).

3. Озон катмарын коргоо жөнүндө **Вена конвенциясы** жана озон катмарын жабыркатуучу заттар жөнүндө Монреаль протоколу (КР ЖК 15.01.2000-ж. №16 ратификацияланган).

4. Туруктуу органикалык булгоочулар жөнүндө Стокгольм Конвенциясы (Стокгольм, 22-май 2001.)

5. КМШ мамлекеттеринин химия жана нефтехимия чөйрөсүндө кызматташуу боюнча Макулдашуу (9.09.1994-ж. колкоюлган).

7. Банги заттарын мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөшүү боюнча Конвенция (КР ЖК 16.04.1994-ж. № 1500- XII ратификацияланган).

Белгилей кетүү керек Кыргызстан 1992-жылдан бери БУУнун **Европалык Экономикалык Комиссиясынын** мүчөсү катары «Европага айлана

чөйрө» программасында активдүү катышып келүүдө.

Биздин оюбузча айлана чөйрөнү коргоо боюнча эл аралык кызматташтыктын өнүгүшү, анын ичинде кен калдыктарын сактоо жайларынын коопсуздугун сактоо боюнча мамлекеттерге глобалдык жана регионалдык айрыкча Өзбекистан, Тажикстан, Казахстан жана башка мамлекеттер менен көйгөйлөрдү чечмелөөгө көмөктөшөт.

Мына ушул нерсеге байланыштуу Кыргызстан эл аралык келишимдерде, макулдашууларда, протоколдордо камтылган жоболордун улуттук мыйзам актылары менен сыйымдуулугуна жетүү үчүн зарыл чараларды көрүп келүүдө.

Ага мисал катары Айлана чөйрөнү коргоо жаатындагы сот адилеттүүлүгүнө, маалыматка коомчулуктун катышуусу жөнүндө Конвенциясына кошулуу (Орхус, Дания, 25-июнь 1998-ж) «Европа үчүн айлана чөйрө» процессинин андан ары бекемделишин камсыздайт жана Даниянын Орхус шаарында 1998-жылы өткөн төртүнчү министрлердин конференциясынын бул чөйрөдөгү суроолор жана көйгөйлөр боюнча өз ара биргелешкен иш аракеттерди көрүүгө макулдашышкан.

Айлана чөйрөнү коргоо жаатындагы сот адилеттүүлүгүнө, маалыматка коомчулуктун катышуусу жөнүндө Конвенциянын максаты ылайык; «ар бир адамдын жана келечек муундардын ден соолук жана бакубат жашоосу үчүн жагымдуу айлана чөйрөгө болгон укуктарын коргоого көмөктөшүү, ар бир тарап ушул Конвенциянын жоболоруна ылайык айлана чөйрөгө тиешелүү чечимдерди кабыл алууда жана коомчулуктун сот адилеттүүлүгүнө катышууда маалымат алууга кепилдик беришет [2, С. 69].

Бул Конвенциянын чегинде төмөнкү ишмердүүлүк түрлөрү каралган:

- нурданган ядролук мунайды кайра иштетүү боюнча жабдууларды орнотуу;
- аягына чейин нурданган ядролук мунайды жок кылуу;
- радиоактивдүү калдыктарды акырына чейин жок кылуу.

БУУнун Уставына, адамды курчап турган чөйрөсүнүн көйгөйлөрү боюнча Стокгольм конференциясынын чечимдерине, Европалык коопсуздук жана кызматташуу боюнча Кеңешменин корутунду актысы (ОСБСЕ), Мадрид жана Вена ОСБСЕнин катышуучу мамлекеттеринин өкүлдөрүнүн жыйынтыктоочу жолугушуусунда 25-февраль 1991-жылы кабыл алынган. **Трансаймактык айлана чөйрөгө таасирди баалоо боюнча Конвенция** кабыл алынган.

Бул документ Кыргызстан үчүн маанилүү, анткени өлкөнүн түштүгүндө жайланышкан кен калдыктарын сактоочу жайлар трансаймактык мааниге ээ. «Трансаймактык таасир же ал жактын юрисдикциясына болгон глобалдуу мүнөздөгү гана эмес, пландашкан ишмердүүлүктүн физикалык булак жайгашкан таасирлеринен келип чыгуучу, башка

жактын юрисдикциясында болгон аймактар саналат» [2, С. 44].

Эл аралык соодада уулуу химиялык заттарды жана пестициддерге карата алдын ала негиздүү макулдашуу процедурасы жөнүндө **Роттердам Конвенциясына** – «Жактардын бирдиктүү аракетин менен жалпы жоопкерчиликти камсыз кылууга көмөктөшүү «Эл аралык соодада уулуу химиялык заттар менен соодалашууда адамдын жана айлана чөйрөнү туруктуу зыяндуу таасиринен коргоо жана алардын мүнөзү боюнча маалыматтарды алууну жеңилдетүү менен алардын экологиялык негиздүү колдонулушуна көмөктөшүү, алардын импорту жана экспорту боюнча улуттук деңгээлде чечимдерди кабыл алуу боюнча жоболорду бекитүү жана ишке ашыруу» саналат [2, С. 64].

Бул жоболор Ыссык-Көл областындагы «Кумтор» алтын кениндеги автокырсыктын натыйжасында көлгө жайылган бир канча тонна уунун цианид трагедиясында өзгөчө мааниге ээ болду.

Эл аралык экологиялык талаш тартыштарды чечүүнүн маанилүү принциби болуп - «айлана чөйрөгө трансаймактык зыянды алдын алуу саналат.

Ага ылайык башка мамлекеттердин аракетинин натыйжасында, же алардын жардамы аркылуу айлана чөйрө тутумуна, жалпы пайдалануучу айлана чөйрө райондорунда зыян келтирүүгө тыюу салынган [1, С.341].

Белгилей кетүү керек бул принцип алгач 1972-жылы Стокгольм декларациясында бекилип, кийинчерээк бир канча документтерге рецепция болгон, атап айтканда, деңизди калдыктардын чыгындылары менен булгоону алдын алуу Конвенциясында, 1985-жылдагы озон катмарын коргоо боюнча Вена конвенциясы жана башка документтер.

Трансаймактык коркунучтуу калдыктарды ташуу жана жок кылуу боюнча көзөмөл жөнүндө **Базель** конвенциясына (КР ЖК ЭӨП 30-ноябрь 1995-жылы. № П-225-1 ратификациялаган) ылайык «Ар бир жак ушул Конвенциянын катышуучусу болгондон кийин алты айдын ичинде, Конвенциянын секретариатын калдыктар жөнүндө маалымдайт, алар өз убагында трансаймактык ташуудагы улуттук мыйзам актыларына ылайык коркунучтуу деп аныкталат» [74, С. 96].

Туруктуу органикалык булгоочулар жөнүндө Стокгольм Конвенциясы (Стокгольм, 22-май 2001-ж) адамдын ден соолугун жана айлана чөйрөнү туруктуу булгоочу заттардан коргоого максатталган.

Кыргызстан катышуучусу болгон Эл аралык Макулдашуулардын ченемдери улуттук мыйзам актыларынын милдеттүү курамы болуп саналат.

Стокгольмдагы эл аралык конференцияда айлана-чөйрөнү коргоо жаатында кызматташуунун уюшумдук негиздери аныкталган. Ал эми Стокгольмдан кийинки мезгилдерде мамлекеттердин ишмердүүлүгү БУУнун курамындагы адистештирилген эл аралык уюм – БУУнун айлана чөйрөнү

коргоо Программасы менен координацияланган [1, С.341].

Окумуштуу А.С. Тимошенко айлана-чөйрөнү коргоо боюнча маанилүү артыкчылыкты укуктук формадагы эл аралык контролго берет.

Мындай укуктук формаларга А.С.Тимошенко төмөнкүлөрдү карайт:

1) Айлана-чөйрөнүнүн абалына мониторинг жүргүзүү;

2) Жаратылышты коргоо чөйрөсүндө мамлекеттердин эл аралык милдеттенмелерин сактоосуна контрол жүргүзүү;

3) Айлана-чөйрөнүн сапатын жөнгө салуу, айлана чөйрөнүн жана ага таасир берүүнүн ар кандай түрлөрүн чендөө;

4) Айлана-чөйрөгө таасир берүүнүн ар кандай түрлөрүн камтыган алдын ала эскертүү контролу;

5) Эл аралык талаш тартыштарды чечүү [3, С. 93].

Белгилей кетүү керек, кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу контекстинде айлана-чөйрөнү коргоо боюнча эл аралык кызматташууда, трансаймактык айлана чөйрөгө зыян келтирүүгө өзгөчө маани берилген.

Биздин оюбузча кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу көйгөйлөрүн чечүүдө бул бир канча маанилүү, анткени Кыргызстандын аймагында жайланышкан кен калдыктарын сактоочу жайлар жакын жайланышып Өзбекстанга, Тажикстанга, бүтүндөй Борбордук-Азия аймагына коркунуч келтирет.

Экологдордун маалыматтарына караганда радиоактивдүү кен калдыктар сакталган аймактарда жыл сайын абал начарлап бара жатат. Кыргызстандын бийликтери республика өз алдынча бул көйгөйдү чече албастыгын тан алдууда. Уран кен

калдыктарын сактоочу жайлар – Советте Союзунан Кыргызстанга мурас катары калган. Ошол мезгилдеги өндүрүштүк көлөмдө радиоактивдүү материалдарды казык алуу, кайра иштетүү бүгүнкү мезгилде Борбордук – Азия регионунда радиоактивдүү уулуну коркунучуна айланды.

Мына ошентип, талдоо көрсөткөндөй Кыргыз Республикасы айлана чөйрөнү коргоо жаатында эл аралык конвенцияларга активдүү катышып келүүдө.

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча Кыргызстандын эл аралык келишимдерде катышуусунда жетишээрлик тажрыйбанын жоктугу аныкталды.

Аларга төмөнкү аргументтерди келтирсек болот;

- ички курч көйгөйлөрдүн орун алышы;

- макулдашууларга катышкан жоопкерчиликтүү кызмат адамдарынын жетишээрлик компетенттүүлүгүнүн жана даярдыгынын жоктугу;

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу үчүн Кыргыз Республикасында эл аралык нормалардын чегинде жагымдуу юридикалык жана институционалдык чөйрөнү түзүүгө багыттоо зарыл.

Колдонулган маалымат булактары:

1. Мисник Г.А. Экологическое право: Учебник для бакалавров. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К»; Академцентр, 2013. – с.341.
2. Международные обязательства Кыргызской Республики в области охраны окружающей среды.– Б.: 2009. с. 69.
3. Тимошенко А.С. Международный контрольный механизм в системе экологической безопасности// Государство и право. – М.: 1992. – С. 93.

Рецензент: к.ю.н., доцент Жусупов Б.А.